

ГОСПОДАР ПРСТЕНОВА И НОВИ СВЕТСКИ ПОРЕДАК

Ја веома волим епску фантастику^I. Штавише, дела епске фантастике сматрам најбољом врстом књижевности. Размишљајући о разлогу за такву љубав, открио сам да је то, поред неких личних разлога, због тога што је тамо речено много тога о *моћи*. Да ли је претерано рећи да велика дела епске фантастике: *Дина*, *Хронике Амбера*, *Књига Новог Сунца* или *Господар Прстенова* настављају тамо где је стао Шекспир^{II}? Да ли би рецимо Дину Френка Херберта у том смислу могли сматрати савременом верзијом *Јулија Цезара* или *Ричарда III*?! У овом тексту пронаћи ћу заједничке основе у Господару Прстенова, најпознатијем светском делу епске фантастике и једном другом класичном делу.

Али пре него пређемо на посао морамо се осврнути на још један жанр (или поджанр) који се бави моћи – антиутопију. Антиутопија посматра моћ из једног другог угла – рекли бисмо угла објекта, човека који јој је подчињен. Као један од главних извора моћи поставља се *контрола*. Ово је заједничко за сва велика дела антиутопије. Матрица је независна од система који је у таквом делу описан. То јесте најчешће нека врста социјализма, али видећемо да до будућег антиутопијског друштва може довести и савремени капитализам^{III}. Насупрот томе, дела епске фантастике се баве углавном великим догађајима, догађајима на прекретници. Разумљиво, тема епске фантастике су *субјекти моћи*.

У наставку текста биће упоређена два велика дела – Јованово Откровење, Апокалипса, последње поглавље Библије и Толкинов Господар Прстенова. Видећемо шта је заједничко и до заједничке линије ћемо доћи преко ова два извора.

Апокалипса, можда највише помињани и по некима контраверзни део Библије извор је инспирације већ вековима. Укратко, она описује краткотрајну светску владавину Лажног Пророка, Антихриста, до које ће доћи у некој будућности. Снаге Добра ће се одупрети, и уз помоћ Бога супротставити се на бојном пољу. Многи људи ће пасти под моћ Лажног Пророка и борба неће бити лака. Ипак, после коначног обрачуна, *Армагедона*^{IV}, Божија победа биће јасна и наступиће хиљадугодишње Царство Божије.

^I Неки се не би сложили да су дела која су наведена у наставку епска фантастика. Због тога, увешћу своје разграничење. Епска фантастика обухвата дела која се баве великим догађајима који су се догодили у прошлости (стварној или измишљеној), догађајима који су се могли догодити, или који ће се једнога дана можда догодити. Научна фантастика се бави темама на које тренутна наука и техника немају одговор. На основу овога јасно је да дела епске фантастике обично захтевају некакав систем, што код научне углавном није случај.

^{II} Уколико писање после Шекспира уопште има смисла...

^{III} Као пример можемо узети Блејкову Седморку, најбољу SF серију икада снимљену. Описано је мрачно уређење Федерације – војна диктатура стаљинистичког типа. Међутим, Федерација лежи на потрошачком друштву са корпоративном организацијом... Слично томе важи и за радове Ферховена.

^{IV} Иако се Армагедон узима као симбол коначног обрачуна, занимљиво је знати да се у Апокалипси помиње само једном – као место где су изведене армије.

Како није речено када ће све ово наступити, до сада су пророци *Судњег Дана* били веома агилни. Проналажени су разни разлози предстојећег краја који су често везивани за број године (хиљадита, двехиљадита и томе слично) или неке друге појаве. Ипак, постоји неколико разлога да верујемо како је овај исход сада свакако ближи него било када раније:

1. Ако је некада крај света могао зависити само од Бога (рецимо природне катастрофе), сада је извесно да крај може изазвати и сам Човек.

2. Не само да је крај света (цивилизације) у моћи Човека, већ Човек на томе већ увећано ради (загађеност, глобално загревање, пренасељеност, болести “сумњивог” порекла, и остало).

3. Постоје још неки знаци који одговарају ономе што је у Библији описано као владавина Антихриста.

Позабавимо се овим последњим. Како рекох горе – антиутопија нас јасно учи – основни елемент моћи је контрола. Колико има начина да се појединац контролише у садашњем свету?! Ево шта о томе каже Библија у често цитираном Откровењу (13, 16-17): *И учини све, мале и велике, богате и сиромашне, слободњаке и робове, да им дају жиг на десној руци њиховој или на челу њиховом, да нико не може ни купити ни продати, осим ко има жиг, име звери или број имена њезина.* Постоје мишљења да овај “жиг” представљају чипови који би се у будућности могли уграђивати у људе ради контроле њиховог кретања и активности. Али да ли “претечу” оваквог жига представљају глобално позиционирање преко мобилног телефона, плаћање кредитним картицама, коришћење једног корисничког налога (једног идентитета) за све могуће ствари... Сетимо се како су у почетку рекламирали мобилне: *Могу вас наћи било где.*^V Било како било, појединац је сада много подложнији контроли него што је то био икада у историји.

На ствар ћу прећи директно: *Господар Прстенова је Нови Светски Поредок.* Да будем јаснији – насловна улога Саурон представља НСП. Свакоме ко је гледао филм довољно је да после само баци поглед на новчаницу од једног долара и све ће му бити јасно. Тамо ће видети *Свевидеће Око* на врху пирамиде^{VI}. Испод тога исписано је NOVUS ORDO SECLORUM, што значи управо то – Нови Светски Поредок. Око у троуглу на врху пирамиде је масонски симбол који потиче из древних времена. У старом Египту представљао је врховно божанство Амон-Ра, симбола уједињења Горњег и Доњег Египта. У православним храмовима се (истина ретко) може видети као представа Светог Духа. У Европи бронзаног доба била је раширена “религија мегалита” о којој је писао историчар Гејл Сивкинг. На

^V Било би претерано мислити да ја овде заговарам некакво одустајање од прогреса. Такође нисам за механизме заштите типа „вађење батерије из мобилног“ јер сумњам у њихову ефективност. Оно што желим рећи је да неке ствари ипак треба држати „у малом мозгу“.

^{VI} Занимљиво је да је идеју за стављање овог симбола на доларску новчаницу да један руски комуниста и масон. Године 1935, за време свог трећег и последњег боравка у Америци, Николај Рерих је преко својих пријатеља дао америчким чиновницима идеју да ставе зарубљену пирамиду на новчаницу од једног долара, што се и остварило. Тако се све до данас истиче на њој зарубљена пирамида изнад које, међутим, овога пута није смештена Лењинова глава, већ троугао са сликом ока – најстарији симбол Архитекте Свемира. Рерих користи зарубљену пирамиду у својству постоља за Лењинову бисту у Кашгару. (Dexter J. Nicholas Roerich: *The life and art of a Russian master*. Rochester, 1989.)

мегалитима широм Европе (Португал, Данска, Ирска) могуће је уочити “свевидеће очи мајке земље”, урезане у камен.

Ако је *Око* центар моћи, који онда њен *токен*? То је свакако *Прстен* око кога се све у роману дешава. На почетку сваког од три дела књиге у пар стихова је описана хијерархија Прстена:

*Three Rings for the Elven-kings under the sky,
Seven for the Dwarf-lords in their halls of stone,
Nine for Mortal Men doomed to die,
One for the Dark Lord on his dark throne
In the Land of Mordor where the Shadows lie.
One Ring to rule them all, One Ring to find them,
One Ring to bring them all in the darkness bind them
In the Land of Mordor where the Shadows lie.*

Дакле, у давној прошлости Мрачни Господар исковао је више прстенова. Били су намењени различитим расама Средњег Света и њихова судбина у нечему осликава одлике расе којој су дати на располагање. Три Прстена дато је Вилонџацима (Елфима). Елфи су овладали њима, подвргли их својој моћи и користили за многа добра дела. Седам је дато Патуљцима и они су углавном изгубљени (нестали или растворени у утробама змајева). Девет Прстенова дато је Краљевима Људи и они су покорили ове краљеве вољи Саурона, начинивши од њих авети – *Назгуле*. И најзад *Један Прстен да влада свима* – Прстен који представља самог Саурона, односно његову моћ.

Из овог разматрања се види сличност Толкиновог мита са оним хришћанским – *заједнички је Непријатељ*. То се лако може разумети ако се дело Господар Прстенова стави у историјски контекст. Прво издање првог дела, *Дружина Прстена*, појавило је 29. Јула 1954. Толкин је са писањем почео много раније, и његова разматрања су укључена у дело *Хобит*, који представља неку врсту увода. Лако је претпоставити утицај актуелних историјских дешавања на само дело. Други Светски рат, Хладни рат, Гвоздена завеса... Такође могућ је утицај и других тада актуелних књижевних радова.

1949. појављује се Орвелов роман *1984* – најпознатије дело антиутопије написано до данас. У овој књизи Орвел спекулише са могућом победом Светске Револуције – свет је подељен на три супердржаве у константном рату од којих свака држи своје поданике под апсолутном контролом. Излаза нема – чак је и сама Побуна иницирана од стране Партије како би се контролисали они који би да измакну контроли.

Али настанак аниутопије није везан за Други светски рат. Прва велика дела Хакслијев *Врли Нови Свет* и роман *Ми* Евгенија Замјатина могу се повезати за друге догађаје. Иако је двадесети век дочекан као век наде, у стварности се убрзо показао другачијим. Први Светски рат је показао надмоћ владајуће класе (буржоазије), која је без већих проблема успела да пошаље целе народе на бесмислену кланицу. Октобарска револуција успоставља власт са до тада невиђеном контролом над појединцем. Основа је иста – индустријализација која претвара човека у број. У роману *Ми* то се јасно види. *Врли Нови Свет* спекулише са идејом свеопште среће као производа потрошачког друштва у коме је човек

растерећен свих брига. И овде је контрола свеопшта, мада се споља не види, уткана је у подсвест и конзумирање дроге је нашироко помаже.

Дакле, утврђено је да хришћанска Апокалипса и Господар Прстенова као митови имају нешто заједничко – непријатеља. Али Господар Прстенова није хришћански мит. Његова основа је паганска.^{VII} Према легенди Толкин је дошао на идеју да напише Хобита када му је досадило да своме сину прича приче које су други написали. Узоре је нашао у норманској и келтској митологији. Сам назив *Middle-earth* (Средња земља) потиче из норманске митологије^{VIII}. Лик чаробњака Гандалфа има доста да захвали келтском Мерлину. Елфски језик је некакав дериват финског; Толкину као лингвисти било је лако да га измисли. Митске земље на Западу (острва вечног живота или потопљене земље) се помињу у низу митова – од Атлантиде до Авалона. Из тих земаља су дошли Нуменорејци (Људи Запада). Уз додате хришћанске мотиве можемо ово дело посматрати као спој паганске и хришћанске духовности. Комерцијални успех књиге^{IX} и, касније, филмова говори о примерености новом добу. Најзад, ако тек сваки десети који одгледао филмове/прочитао књиге размисли о филозофским димензијама овог дела утицај на *zeitgeist* биће сасвим довољан. Лично се надам да је проценат таквих много већи. Ипак, постоје неке ствари које кваре овако идиличну слику и оне ће бити поменуте тек на крају.

Радња романа почиње да се одиграва у руралној идили хобитског Округа. Сам округ неодољиво подсећа на енглески *countryside*^X. Сам назив Округ (*Shire*) је одредница која улази у назив многих грофовија енглеске провинције (Оксфордшајр, Ланкшајр). Мир овог сеоског подручја биће нарушен када се сазна за постојање Прстена. Ускоро Црни Јахачи (Назгули) долазе по Прстен и Фродо и његови пријатељи су принуђени да напусте Округ.

Уређење у Округу је нека врста минималне (практично непостојеће) државе. Некада је признавао врховну власт Северног Краљевства Арнор које је допуштало Хобитима да сами уреде своје послове. Распадом Краљевства та власт је остала као номинална. Ипак, приватна својина, потписани уговори и хијерархија која из тога произилази се стриктно поштују. Томе доприноси мирољубивост становништва – „Хобит није никада убио Хобита“. Хобити су миран народ и просечан Хобит се обично клони авантура.

Слично уређење историјски је постојало код Нормана (који су по темпераменту били сушта супротност Хобитима). Овакав облик уређења који признаје приватну својину уз минималну (или никакву) власт државе назива се

^{VII} Заправо, само дело је „очишћено“ од било каквих верских примеса или имена натприродних појава. Тек понекада се помиње Вишњи.

^{VIII} Према норманској митологији оно „средњи“ се може посматрати у смислу вертикале. Доле је свет демона, горе свет богова. Толкин не одустаје у потпуности од овакве поделе, али је код њега присутнија подела по хоризонтали. На западу преко мора су Вечне Земље, у средини Средњи Свет, на истоку ... е, то већ нигде нисам видео да је ишта речено. Ипак, доследно је спроведена идеја да је што се иде према западу ствари стоје све боље, а према истоку све горе.

^{IX} Речено је да се свет дели на оне који су прочитали Господара Прстенова и оне који се спремају да то учине.

^X Кога потписник ових редова најалост није имао част да уживо види.

анархо-капитализам и у чистом облику је постојао једино на Исланду неких 200 година^{XI}.

Хобити ће уз помоћ Страјдера, једног од ренцера који „сређују ствари“ у Дивљини доћи до елфског упоришта Ривендел у коме ће бити одлучено шта урадити са Прстеном.

У Ривенделу је историјски скуп Људи, Патуљака и Елфа (представника народа Средњег Света) коме присуствује чаробњак Гандалф. После објашњења ситуације у којој се Свет налази, суочен са претњом Прстена; и сазнавања неких нових чињеница – величина претње која долази од Саурона, и издајство најмоћнијег чаробњака Сарумана Белог, почиње већање о томе шта урадити. Предлози обухватају одношење Прстена преко Мора у Вечне земље, његово бацање у Море, чување у Ривенделу, давање неком другом на чување, употребу Прстена против Мрачног Господара и најзад уништење Прстенова за које се учесници Скупа одлучују. Разлоге за такву одлуку најбоље је објаснио вођа Елфа, Елронд:

„Не можемо користити Владајући Прстен. То ми знамо веома добро. Он припада Саурону и направио га је он сам, и он је у потпуности зао. Његова снага, Боромире, је превелика за било кога да га користи, осим оних који већ имају велику снагу воље. Али за њих је он још већа опасност. Чежња за њим квари срце. Погледајмо Сарумана. Ако би ико од Мудрих користио Прстен да збаци Господара Мордора, користећи своје вештине, он би поставио себе на Сауринов престо, и појавио би се још један Мрачни Господар. И то је још један разлог зашто Прстен мора бити уништен: докле год је он у свету опасност ће постојати чак и за Мудре. Јер ништа није зло у почетку. Чак ни Саурон није био зао. Ја се бојим да узмем Прстен да бих га сакрио. Нећу узети Прстен да бих га користио.“

Боромир, *enfant terrible* коме је ово објашњење упућено, је једини имао идеју да употреби Прстен против Саурона^{XII}. Овим је објашњено зашто то није решење. Циљ није само победа архинепријатеља Саурона, циљ је уништење Зла које долази од самог Прстена. У том смислу циљ Рата за Прстен се у почетку поставља на виши ниво – није у питању борба за превођ, већ борба за одбрану слободе од претње коју представља контрола (односно Прстен који је представља).

Још један битан моменат је да Зло настаје кварењем, корупцијом, Добра - *Јер ништа није зло у почетку. Чак ни Саурон није био зао*^{XIII}. Као што ће се касније

^{XI} Треба рећи да су идеје минималне државе у значајној мери примењене на Устав Сједињених Држава. Касније се од тога у великој мери одустало гомилањем овлашћења у Унији и државама чланицама.

^{XII} Занимљиво, када сам гледао први део и мени је пала напамет следећа идеја. Туци непријатеља његовим оружјем!

^{XIII} Да би се схватила дубља позадина потребно је прочитати друге књиге које се баве Средњим Светом. Пре свега Силмарилион. Нешто се може видети и из Анала Краљева који су у додатку Господара Прстенова. Саурон је био вечни дух, мајар, као што су то у основи Гандалф и Саруман. Ево како изгледа историја укратко: На крајњем Западу, у Вечним Земљама живе високородни Елфи – Валари. Моргот Непријатељ, можда и сам Валар украо је три драгуља Силмарила, непроцењиве моћи и са њима побегао у Средњи Свет, где је подигао утврђење. Елфи и људи са западних страна се искрцавају на Средњи Свет и почињу борбу са никаквим изгледима на успех. Ипак, успеју да преотму један Силмарил. Из тога настаје први савез Људи и Елфа који су се доста измешали. Валари постављају избор пред њих – људски или вечан живот. Онима који су изабрали људски живот дато је острво Елена где су основали краљевство Нуменор (почетак другог раздобља).

видети један од главних елемената овог кварења је прецењивање властитих могућности.

Али Прстен не може бити уништен било како. Једини начин је да буде растопљен у пламену Ородуина, Планине Усуда, која се налази у самом срцу Мордора, земље Непријатеља.

За овај задатак организована је Дружина Прстена (што је иначе назив првог дела романа). За Носиоца Прстена одабран је Фродо. Дружина мора да превали дугачак и тежак пут. У планинским рудницима Морије изгубљен је Гандалф који је дотле био вођа. Вођство преузима Страјдер, који је у међувремену објавио како је он Арагорн, легални наследник престола Западних земаља. Дружина улази у Лотлориен, уклету шуму којом влада госпа Галадриела. Они су тамо задржани и Галадриели постаје јасно да је Прстен разлог путовања. Галадриела искушава саму себе и одустаје од присвајања Прстена; Дружина наставља пут.

Дошавши у земљу Рохан, постаје јасно да је потребно одредити даљи пут. Боромир предлаже да Дружина продужи до његовог краљевства Гондор, где се његов пут свеједно завршава. Он је уствари послат са задатком да Прстен обезбеди за своје краљевство јер сматра се да је то једина могућност да се одупру нападима Мордора. Тада Боромир потпада под власт Прстена, покушава да га на силу одузме Фроду. Боромир ће се касније покајати и пасти у борби против Орка – што представља симболичну казну његовог греха. Фродо је, међутим, приморан да употреби Прстен^{XIV} како би се спасао, и под утиском напада одлучује да пут настави сам. Ставивши Прстен Фродо примећује да види ствари некако јасније. Он седа на један напуштени престони камен поред водопада Раурос и тамо сагледава сву величину силе коју Саурон довлачи са свих страна, а посебно са Истока и Југа. Најзад види и самог Саурона:

„Одједном је осетио Око. То је било око у Мрачној Кули које није спавало. Он је знао да је оно постало свесно његовог погледа. Јака нестрпљива воља била је тамо. Оно се окренуло према њему; осетио га је скоро као прст, тражило га је. Ускоро ће се устремити на њега, знајући тачно где је он.“

То Око је сам Саурон. Свака употреба Прстена га призива, јер Прстен тежи да се њему врати. Али треба знати да овај процес није аутоматски. Фродо, и касније његов пратилац Сем, су више пута „употребили“ Прстен, некад несмотрено, некад у случају нужде. Прстен може бити веома користан јер пружа невидљивост а и чула чини изоштренијим. Назгули (власници девет прстенова датих Људима) реагују на употребу Прстена, па и на саму његову близину. Права опасност је међутим унутрашња. Дуже ношење и посебно коришћење Прстена представља

Касније њихови потомци жале за тим избором. Саурон организује побуну и прелази у Средњи Свет где постаје слуга Морготов. Касније ваљда преузима власт. У међувремену, Нуменор постаје силна краљевина са трговачким везама са Средњим Светом где оснивају колоније. Последњи њихов краљ отворено изазива Саурона и са огромном војском искрцава се код Умбара у Средњем Свету. Саурон се привидно предаје и одводе га у Нуменор. Тамо опседа ум владара и убеди га да прекрше забрану пловидбе на Запад у Вечне Земље и објаве рат Валарима. Валари тада потапају Нуменор и то је крај другог раздобља. Људи са крајњег запада острва (остали одани Валарима) се спашавају и својим бродовима искрцавају на Средњи Свет. Спашава се и Саурон који је изгубио људски облик и постао дух мржње. Касније, у трећем раздобљу Саурон користи Прстенове како би овладао Средњим Светом.

^{XIV} Употреба Прстена је једноставна – стави се на прст.

огроман терет који постепено трује ум свакоме ко га носи. На крају „носилац“ неумитно потпада под власт Прстена. Аналогија је овде јасна – свака власт квари Човека – апсолутна квари апсолутно.

Други део романа зове се *Две Куле*.^{XV} Овде је представљена борба против две куле које представљају непријатеља Ортанка где влада Саруман и Ородуина где влада Саурон^{XVI}.

На почетку два Хобита који су чинили Дружину су ухваћени од Орка. Човек Арагорн, Елф Леголас и Патуљак Гимли крећу у потеру за њима. Банда Орка је разбијена дејством Јахача Рохана и Хобити се склањају од битке у уклету шуму Фангорн, што ће бити значајно у наставку.

У међувремену се појављује васкрсли Гандалф, који је у међувремену надрастао Гандалфа Сивог и постао Гандалф Бели (у стању да смени Сарумана). Он шпекулише о плановима Непријатеља и на основу тога гради своју стратегију.

„Непријатељ је, наравно, задуго знао да је Прстен на путу, и да га носи неки Хобит. Он зна за бројност наше дружине која је кренула из Ривендала, и сој свакога од нас. Али он још не опажа јасно наш наум. Сматра да смо сви ишли у Минас Тирит; јер то је оно што би сам урадио на нашем месту. А по његовој памети то би био тежак ударац против његове моћи. Он је заиста у великом страху, јер не зна какав би се моћник могао одједном појавити, владајући Прстеном, и нападајући га војном, у настојању да га избаци и заузме његово место. Да ћемо ми желети да га збацимо а да немамо *никог* на његовом месту, то није мисао која њему пада на ум. Да ћемо ми покушати да уништимо сам Прстен, то још није продрло у његове најтамније снове. У чему ћете ви, без сумње, видети нашу срећу и нашу наду. Јер, замишљајући рат, он је отпочео рат, верујући да нема времена за губљење; јер онај који зада први ударац, ако га зада довољно снажно, можда и не мора да удара више. И тако, он сада покреће силе које је дуго припремао, раније него што је намеравао. Мудра будала. Јер, да је употребио сву силу за чување Мордора, да нико не може да уђе, и да је усмерио сву своју лукавост на тражење Прстена, онда би нада заиста ишчезла: ни Прстен ни Носилац не би му дуго могли измицати. Али сада његово око зуре пре у туђину него близу, код куће; а највећма он гледа према Минас Тириту. Сасвим ускоро његова сила ће се сручити тамо као бура.“

Из овога се види да Боромирова стратегија, и ако би члановима Скупа у Ривендалу могла изгледати „оригинално“, није ништа што Непријатељ не би очекивао. Он заправо и размишља како размишљају такви господари. Пас ће ујести пса, силник сменити силника. На силу делује само иста таква сила супротног предзнака, анхилација није нешто што се узима у обзир. Оно што овде није речено је да Гандалф има човека кога ће му супротставити, мада му није циљ поставити га на његово место. Но, у том моменту Саурон још не зна за појаву Арагорна.

Али пре Саурона на дневни ред долази његов савезник Саруман. Сетимо се сеоске идиле Округа. Није тешко закључити да Толкин ту представља Енглеску „у

^{XV} Ретко се дешава да филм буде бољи од књиге. То наравно није случај са Господарем Прстенова. Али изоловано, филм *Две Куле* је бољи од књиге. До тога је дошло вероватно зато што су аутори читава поглавља пребацили у први, односно трећи део. Тако је сва пажња поклоњена управо сукобу са *Две Куле*.

^{XVI} Кулу Ортанк подигла је древна мудрост старија од Саруманове. Око ње је комплекс Изенгард. Ородуин (Пламен Планина или Планина Усуда, Барад-дур на језику Патуљака или Лугбурц на језику Орка) је седиште Саурона. Изнад ове куле је обелиск на коме је Око.

стара добра времена“. Саруманова визија развоја је наравно све супротно томе. То се у филму много боље види, када Саруман окупља своје снаге и говори како ће „спржити свет у ватрама индустрије“^{xvii}. Осим Орка које сам узгаја помажу му и Дивљи Људи (пролетаријат?) које је нахушкао на аристократију Рохана. У глобалној стратегији Непријатеља, Саруманов напад је ипак само диверзија која ће задржати Јахаче Рохана да не помогну Гондору, који има да претрпи главни напад са Истока. Саруман, наравно, своју улогу сматра много значајнијом.

Саруман бездушно крчи шуме и загађује природу. На крају природа, коју Толкин сматра *живом* се буни. Хобити Пипин и Мери присуствују скупу Ента („пастира дрвећа“) који одлучују да уђу у рат против Сарумана. Дрвеће напада у два правца. Један крак, предвођен Ентима, руши Изенгард и заробљава Сарумана у самом Ортанку. Други крак укључује се у одсудну битку против Орка и Дивљих Људи (који су у међувремену напустили Изенгард) испред Хелмовог понора где спасавају Рохан од пропасти^{xviii}.

После добијене битке Гандалф предводи делегацију која иде да „преговара“ са пораженим Саруманом. Тек ту се читалац књиге „упознаје“ са Саруманом Белим и његовим радовима. Опис Изенгарда предочава претњу индустријализације.

„Много је кућа ту било, одаја, дворана и пролаза, усечених и попут тунела укопаных у зидове с њихове унутарње стране, тако да су читав тај отворени круг надгледали безбројни прозори и тамна врата. Хиљаде су могле да живе ту, радници, слуге, робови, и ратници с огромном залихом оружја; курјаци су били храњени и држани у дубоким пећинама. Равница је такође била избушена и раскопана. Окна су била заривена дубоко у земљу; њихове горње крајеве покривале су ниске хумке и куполе од камена, па је при светлости месеца Прстен Изенгарда изгледао као гробље немирних мртваца. Јер тле је дрхтало. Окна су се спуштала многим нагибима и завојитим степеницама до пећина дубоко доле; ту је Саруман имао ризнице, складишта, оружнице, ковачнице, и огромне топионице. Гвоздени точкови окретали су се ту без краја, и чекићи су грували. У ноћи, перјанице паре излазиле су из одушки, осветљене одоздо црвеном светлошћу, или плавом, или отровнозеленом.“

Приликом заузимања Изенгарда Гандалф долази у посед *Палантира*, још једне веома моћне ствари, из древних времена. Помоћу Палантира могуће је размењивати мисли на даљину, и један од Хобита ће неопрезно тако ступити у контакт са самим Сауроном. Међутим, Саурон је остављен у неспоразуму, због чега ће Гандалф Пипину опростити ову несмотреност и чак му објаснити смисао ове сјајне кугле:

„*Палантири* долазе однекуд иза западних страна, из Елдмара. Нолдори су их начинили. Може бити да их је израдио сам Феанор, у данима тако давним да се то време не може мерити годинама. Али не постоји ништа што Саурон не може преокренути у зле сврхе. Вај за Сарумана! То је била његова пропаст, како сада назирем. Опасни су за нас изналасци уметности дубље од што је сами поседујемо.

^{xvii} Нажалост, овог дела у књизи нема. Читалац се упознаје са Саруменом тек када је он поражен.

^{xviii} У филму дрвеће само заузима Изенгард. Спасавање Рохана изводи група Јахача коју је раније краљ отерао по наговору Сарумановог шпијуна Грима. Битка је доста ефектна, али доста ме је изнервирао нереалан приступ по коме лака коњица просто „разнесе“ много бројнију и добро организовану пешадију. То је просто немогуће! У књизи је ово приказано реалније.

А ипак, он сноси кривицу. Будала! Да га чува у тајности, за сопствену корист! Ни реч о томе никад није прозборио икоме од Савета. Још нисмо били помислили на судбину Палантира од Гондора у њиховом уништавајућем рату. Људи су их били скоро заборавили. Чак и Гондору су они били тајна знања само малобројнима ...“

Још једно упозорење да се са опасним стварима не треба играти, ако то надилази наше моћи, али која је иначе сврха Палантира?

„Да виде даљину, и разговарају међусобно у мислима. На тај начин они су дуго чували и уједињавали краљевство Гондор... Сваки Палантир је одговарао сваком другом, али сви они у Гондору били су вечно отворени видуку Озгилијата. Сад се показује да је, као што је стена Ортанка издржала буре времена, и Палантир те кула преостао. Али сам он није могао да учини ништа доли да види мале слике удаљених ствари и дана далеких. Сумње нема, то је веома користило Саруману; а ипак, чини се да он није био задовољан. Гледао је све даље и даље, док није бацио поглед на Барад-дур. Онда је био ухваћен.“

Као што се види, Палантири нису направљени за Зло за разлику од Прстена. Како је Арагорн легални наследник престола, они му по праву и по моћи припадају. Гандалф ће Палантир оставити Арагорну, који ће се преко њега обзнанити самом Саурону и тако га изазвати. Ово ће имати значајан утицај на наставак Рата за Прстен.

Паралелно са сламањем моћи Сарумана, Фродо и Сем мукотрпно напредују ка земљи Непријатеља и најзад улазе у сам Мордор. Овде се први пут мало ближе упознајемо са Орцима, главном војском Непријатеља. Орци су приказани тако једнострано, толико су извргнути руглу и чак карикирани да је тешко доносити озбиљније закључке о њима. То ћемо ипак покушати, али пре тога размотримо ствари из другог угла.

Јасно је да Елфи, Патуљци, „Људи Запада“ и сви остали предвођени Гандалфом представљају страну која се овде бори за слободу (не и за демократију у савременом смислу те речи). Са друге стране Саурон и сви његови представљају „Тамну Страну“, тиранију. Логично је претпоставити, имајући у виду холивудски и сличне клише, опуштени однос код „добрих“ и гвоздену дисциплину код „лоших“ момака. Добри момци би требало да се боре за слободу прво себе и својих ближњих, па онда свих осталих, док би лоши требали бити фанатици идеје. Тако су, уосталом, представљене америчка и немачка војска у Другом светском рату. Овде ствари стоје супротно. Код припадника прво Дружине Прстена, па онда свих осталих (осим наравно Боромира, његовог оца Денетора и донекле његовог брата Фарамира) постоји фанатична воља у остварење постављеног Циља и стратегију коју креира Гандалф. Казна за одступање је лудило и смрт (Боромир и Денетор). Ако има сумње, она се прво изражава као сумња у властите моћи и дела. Учесници нису сигурни у позитиван исход Рата, штавише они у то углавном не верују, али то је на нивоу *фатализма*. Оваква је слика дата у књизи и на филму у нешто мањој мери.

Са друге стране Саурон у својој војсци нема правих фанатика, осим Назгула који су ионако више утваре него живи. Орци, ако се изостави карикирање, представљају добро организовану плаћеничку војску, како је обично

замишљамо^{XIX}. Стиче се утисак да се боре углавном за себе, а Господару су одани прво због саме његове присиле, а онда због обостране мржње између њих и њихових непријатеља. Јер Орци не очекују милости, нити је могу добити. У нападу су дисциплиновани док им добро иде, кад крене низбрдо спасава се свако за себе и ту редовно пропадају. Ван битке су углавном у сталним свађама, посебно око плена, које се обично крваво завршавају. Ево карактеристичног дела разговора између њих:

“Како сам рекао, Велике Газде, ја”, његов глас утихну скоро до шапата, “ја, чак и онај Највећи, могу да направе погрешке. Нешто је скоро промакло, ти кажеш. Ја кажем, нешто јесте промакло. А ми морамо да пазимо! Увек сиротим Јуруцима допадне да исправљају шта промакне, и мала им хвала. Али не заборави: непријатељи не воле нас ништа више него што воле Њега, и ако они изађу поврх Њега, ми смо готови такође...”

Све ово углавном важи и за Зле Људе (источњаке и јужњаке) у власти Саурона, уз ограду да се они ипак боре часно и могу очекивати милост ако се предају.

У трећем делу, *Повратак Краља*, Арагорн одбија напад Саурона на Гондор и осваја тиме своја права на престо. За то време Фродо завршава своју мисију.

У основи Арагорновог права је поново исковани мач којим је древни краљ Изилдур откинуо прст са Прстеном Сауруну, у једној давној битци. Све је тада могло бити готово, али Изилдур је одлучио да Прстен задржи за себе. Намеће се паралела са Артуровим *Екскалибуром*. Да подсетим на крају те приче исход борбе Добра и Зла је нерешен, а мач је изгубљен „док се у тамним временима не нађе неко ко ће га употребити“. У овом случају та прва битка са Сауроном би представљала радњу сличну Екскалибуру.

Долазак Арагорна представља испуњење древног пророчанства:

*All that is gold does not glitter,
Not all those who wonder are lost;
The old that is strong not wither,
Deep roots are not reached by the frost.
From the ashes a fire shall be woken,
A light from the shadows shall spring;
Renewed shall be blade that was broken:
The crownless again shall be king.*

Главна битка која треба да се догоди је код Минас Тирита, престонице Гондора. Док се чланови некадашње Дружине Прстена упућују према Минас Тириту, заједно са појачањима одбрани Гондора, Фродо на улазу у Мордор има прилику да види огромну армију која креће да га освоји. Армију предводи лично *Дарт Вејдер* ове приче – Краљ Назгула, за кога се сматра да га нико не може убити.

Оно што је уследило је битка код Пеленорских поља, где је разбијена опсада Минас Тирита. Ово је Косовска Битка у тој причи. Занимљиво је да је Арагорн употребио једно оружје које много више одговара Непријатељу – *страх*. Повео је са собом проклете утваре оних који су у ранијем рату одбили да се боре против Саурона.

^{XIX} (Хе, хе) Толкин би се преврнуо у гробу да чује за ово, али по свом понашању Орци ме неодољиво подсећају на британске Црвене Мундире.

Непријатељ је отеран, али добити битку је далеко мање него добити рат. Саурон већ спрема следећи ударац. Он и даље не зна где је Прстен, заправо у страху је да га Гандалф или Арагорн већ не поседују. Гандалф наставља својом стратегијом – скренути пажњу Непријатеља са Фродове мисије која га једина може уништити.

„Његова сумња расте, још док ми овде говоримо. Његово Око сада се упиње ка нама, слепо безмало за све друго што се креће. Таквим га морамо одржати. У томе лежи сва нада. Ово је, дакле, мој савет. Ми немамо Прстен. У мудрости или великој лудости, он је одаслан да буде уништен, да не би он уништио нас. Без њега ми не можемо силом поразити његову силу. Али морамо по сваку цену задржати његово Око по страни од праве опасности по њега. Ми не можемо постићи победу оружјем, али оружјем можемо дати Носоцу Прстена његову једину прилику, премда слабашна она бива.“

За то време Фродо и Сем тешко напредују кроз земљу Непријатеља. Већ приликом описа Изенгарда речено је да је ова Саруманова творевина само бледа копија правог Зла – Мордора. Мордор је представљен као индустријска глава колонијалне империје. Природа је тамо буквално уништена.

„Фродо и Сем су са помешаним гађењем и чуђењем гледали на ову мрску земљу. Између њих и планине, која се пушила, и северно и јужно, све је изгледало уништено и мртво – пустиња спаљена и згушена. Питали су се како господар овог краљевства одржава и храни своје робове и армије. А армије је имао. Докле год су њихове очи могле да досегну, дуж скутова Моргаја и доле ка југу, били су логори, неки од шатора, неки уређени као мали градови. Један од највећих био је баш под њима. Једва на миљу у равници врио је као какво грдно гнездо инсеката, са правим суморним улицама од колиба и дугачких ниских сивих грађевина. Око њега тле је било заузето живљем који је ишао тамо-амо; један широки друм водио је од њега ка југоистоку да се придружи Моргул-путу, а дуж њега хитало је много колона малих црних обличја.

Ни он ни Фродо ништа нису знали о огромним пољима која су робови обрађивали тамо на југу у овом пространом подручју, иза димова Планине, покрај мрачних тужних вода језера Нурнен; нити о великим путевима што су ишли на исток и југ до подјармљених земаља, од којих су војници Куле довозили дуге колоне кола пуних робе и плена и свеже робове. Овде у северним областима били су рудници и талионице, и зборна места дуго планираног рата; ту их је, покрећући своје армије као фигуре на табли, Мрачна Сила окупљала.“

Фродо је привремено онеспособљен и Сем прави избор – да сам преузме Прстен. Тада Прстен искушава овог Хобита који је „у цивили“ био Фродов баштован:

„Док је Сем стајао ту, иако му Прстен није био на руци, него висио о ланцу око његовог врата, осећао се увећаним, као да је одевен у неку огромну изопачену слику самога себе, неизмерну и кобну претњу заустављену на зидинама Мордора. Осећао је да одсад има само два избора: да се клони Прстена, иако га је овај мучио; или да положи право на њега, и изазове Силу која је седела у свом мрачном склоништу изван Долине Сенки. Већ га је Прстен кушао, нагризајући му вољу и разум. Дивље маштарије пробудише му се у свести; и он виде Семвајса Снажног, Хероја Раздобља, где ходи са сјактавим мачем преко помрачене земље, а армије се

јате на његов позив док марширају да збаци Барад-дур. А онда се сви облаци одваљаше у долину, и бело сунце засја, и на његову заповест, долина Горгорот постаде башта цвећа и дрвећа и донесе плода. Имао је само да стави Прстен и да га присвоји, и све би то могло бити.“

Диверзија нападом на капије је успела да скрене пажњу Саурона. Мордор је испражњен. Тешком муком Фродо и Сем успевају да униште Прстен и то је крај Саурона.

Оно што следи је продужени *happy end*. Мало је речено о будућем Краљевству које је овом великом победом омогућено. Читајући роман мислио сам да је Повратак Краља сам по себи синтагма која означава повратак *старе правде*^{xx}. Изгледа, ипак, да је овде у питању један нови квалитет. Ново Краљевство Људи не треба да поврати само сјај & славу старих дана – реч је о новом, четвртом, раздобљу Средњег Света. *Реч је о изласку из митског доба*.

Ту можемо направити још једну паралелу са *Ескалибуром*. Ова легендарна прича говори о Енглеској у VI веку, у времену појаве хришћанства на тим просторима. Како је сада модерно рећи – „транзициони период“. Чаробњак Мерлин ће неколико пута поновити како долази Време Људи, те како његово време пролази. Сличне речи ће у Господару Прстенова више пута поновити Елфи, који се полако пресељавају у Вечне Земље^{xxi}. На крају, Гандалф каже то исто и најављује своје повлачење. *Долази доба људи*.

Ово је отприлике идиличан (и помало досадан) крај филма. Међутим, у књизи постоји још једна занимљива епизода која укратко понавља почетни проблем. Саруман је пуштен из Ортанка. Иако је његова моћ сломљена и даље је способан да прави проблеме. Он одлази у хобитски Округ где прави „Мордор у малом“.

Приликом повратка, већ на улазу у Округ, Хобити наилазе на затворену капију и гомилу Правила, застрашујућу бирократију. Испоставља се да Округ има Главног. Индустријализација Округа, бирократски механизми, присила и „расподела“ подсећају веома на социјализам. Међутим, у Округу није дошло до револуције. Фродов рођак Лот је од раније показивао велику склоност ка гомилању богатстава. Док су наши јунаци били у својим пустоловинама он је довео гомилу сумњивих Људи и прогласио се за Главног. Иза свега стоји извесни Шарки, уствари Саруман, сада прави господар Округа. Идилични Округ је претворен у огавно место и то наши јунаци убрзо схватају.

„Био је то један од најтужнијих часова у њиховом животу. Огромни димњак уздигао се пред њима; а док су се примицали староме делу преко Воде, кроз редове нових бедних кућа дуж обе стране пута, видеше нову воденицу у свој њеној мргодној и прљавој ружноћи: велика грађевина од цигала опкорачивала је поток, прљајући га смрадним одливом који се испаравао. Свуда дуж Узводског пута свако

^{xx} Историјски, државе настају из првобитне племенске заједнице. У том смислу краљ се испрва означава као „први међу једнакима“, тачније: тотемски заштитник заједнице који има неограничену власт да је штити. Сви његови људи имају посебна права само по вољи његовој, иначе су формално једнаки било ком другом човеку. У почетку класне државе робови су били узимани само код поражених непријатеља. Касније долази до све веће диференцијације, и у том смислу жеље народа за „старом правдом“ када су били „једнаки“ са својим господарима. Сељачке буне су често биле инициране са жељом да се од владара измоли та „стара правда“ – пример буне Матије Губца.

^{xxi} Овај мотив је доста коришћен у филмовима, у књизи није толико заступљен.

дрво је било оборено... Стари мајур на западној страни био је срушен, а његово место заузето редовима накатрањених шупа. Сви кестенови су нестали. Насипи и живице били су проваљени. Огромне таљиге стајале су у нереду на једном огољеном пољу без траве. Кесопуцова улица била је зјапећи мајдан песка и шљунка. Багремова улица горе није се могла видети од роја великих колиба.“

Фродови другари организују побуну и чишћење Округа. Саруман је на крају убијен у једном инциденту (иако је Фродо био спреман да га отпусти из Округа). Нашим јунацима остаје да се разиђу. Фродо одлази у Вечне Земље, заједно са Елфима (последница тешких рањавања у описаним авантурама Прстена).

Тиме је ово дело отприлике описано^{xxii}. Остаје ми да кажем још нешто о хришћанским елементима у овом миту. Поред онога што сам на почетку назвао „заједнички непријатељ“ овде има још неких хришћанских мотива. Када сам говорио о „фанатичној вери“ Дружине и осталих јунака нашао сам паралелу са хришћанским витезовима који гину за *крст часни и слободу златну*^{xxiii}. *Косовски мит* се намеће као паралела^{xxiv}.

Други мотив је релативно мали *body count* до кога долази и поред веома жестоких сукоба. Од Дружине Прстена погинуо је само Боромир. Од осталих истакнутих ликова страдају краљ Рохана и домостројитељ Гондора. Страда и доста јунака који су учествовали у борбама, али много, много мање него што гине рецимо Орка. Орци ретко кад успевају и да побегну. Осим тога, Фродо је на крају принуђен да напусти Средњу земљу (донекле еквивалентно смрти). Ипак, у односу на однос снага, жестину дејстава и опасности, све ово је скоро ништа. Многи јунаци „васкрсавају“ – Гандалф, Фарамир, Фродо остају живи иако у први мах делује да су заувек изгубљени. То се може објаснити бајковитошћу Господара Прстенова, а могуће је наћи и паралелу са хришћанским веровањем да нема праве смрти пре Судњег Дана – *јер ако и седам пута падне праведник, опет устане, а безбожници пропадају у злу*^{xxv}.

Уопштено говорећи, често победа долази из безизлазне ситуације (у чему се у филму спектакуларно претерује). То ме све подсећа на *Горски Вијенац* где је речено:

*Нека буде борба непрестана
Нека буде што бити не може
На гробљу ће изникнути цвеће
За далеко неко покољење*

Имао сам прилике да на телевизији видим једног духовника који је речи *Нека буде што бити не може* објаснио овако – Нека буде оно што по људским мерилима није могуће, али је вољом Божијом ипак остварљиво.

Речено је да Човек може својом вољом померати планине – ако нас дела епске фантастике томе не уче, онда стварно не знам шта би друго могло потврдити ову тезу!

* * *

^{xxii} Наравно, много шта није ни поменуто, али препречавање није било циљ.

^{xxiii} Паралела се може повући и са другим културама – јапанске камиказе и самураји или Спартанци који гину у одбрани Термопила.

^{xxiv} Могуће да је Толкина инспирисало нешто друго – можда Пољаци који 1939. на коњима излазе пред Хитлерове панцир дивизије.

^{xxv} Библија, Прич. 24,16

А сада поента: ШТА БИ БИЛО ДА САМ ПОМЕНУО МАТРИКС!?

Шалу на страну, после овог обимног посла могу још једино изразити жаљење што нисам поменуо неке ликове који нису директно повезани са темом. Ту бих пре свега ставио Голума, кога сматрам најживљим ликом ове епопеје^{xxvi}. Поред њега живи ликови су још и Боромир, Фарамир донекле (нешто више у филму) и два млада Хобита – Пипин и Мери.

Оно што такође није наведено, а морам поменути, су моје замерке делу (које овде нећу објашњавати). Таксативно наведено то би могло бити:

1. Дуализам (добро и зло) невиђених размера, што је рекао бих у колизији са пантеистичким доживљајем Природе.

2. Дело је такође превише антропоцентрично за мој укус. А када се види сличност језика и личних имена Орка са, рецимо, Турцима, оно што ћу навести у следећој тачци није ништа чудно.

3. Често испливава чист расизам. Позитивни јунаци су представљени као људи нордијске или аријевске расе (плава коса, сиве очи). Са друге стране људи на страни Саурона и Сарумана су црнци, орколики људи „жуте коже и разроких очију“ или бар тамнокоси^{xxvii}

4. Претерано и стално фаворизовање Запада и сатанизовање Истока и, у мањој мери, Југа доводи на помисао да је књига писана и са неким пропагандним циљевима.^{xxviii}

5. Линија разграничења добра и зла понекад није баш јасна. Зашто су, рецимо, Орлови добри, а Вуци лоши.

6. Приказано је како Орци (практично звери) уништавају шуму и уопште природу. Међутим, једина животиња која уништава природу у стварности је управо Човек (и то најчешће „Људи Запада“)

Ипак ово све наведено је само једна страна дела, која се може разумети^{xxix}.

Циљ који је овим писанијем постигнут је истицање оног што је заједничко у савременом злу (како га тумачи Библија и многи други на основу Библије) и злу које је описано у роману Господар Прстенова. Причу сам проширио стратегијом суочавања са Непријатељем, конкретним деловањем његових оруђа моћи и неким хришћанским елементима овог дела.

То би било то, ако неке нешто није јасно нека поново прочита књигу/одгледа филмове.

^{xxvi} Сматрам да су живи они ликови који се не понашају по датом шаблону, од којих никад ниси сигуран шта можеш очекивати.

^{xxvii} У филму је овај расизам скоро елиминисан, ваљда због политичке коректности. Филм је расистички у нивоу холивудског просека.

^{xxviii} Такође у филму у много мањој мери. У филму Гандалф изговара једну веома моћну реченицу која би у књизи била незамислива: „У зору петог дана гледајте на Исток!“

^{xxix} Толкин је више пута демантовао расизам у свом делу. Расизам је ипак разумљив јер он је одрастао у британској колонији – и тешко би му било да онда не буде расиста. Са друге стране сатанизација свега источног је била политички коректна у време када је роман написан.